

تبیین نقش «امید» در تحقق اهداف انقلاب اسلامی بر اساس بیانیه گام دوم

محمدجواد فلاح^۱

اولین همایش بین المللی گام دوم انقلاب؛ الگوی نظام انقلابی تمدن ساز

International Conference on the Second Step of the Revolution

چکیده

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی یکی از سندهای راهبردی مهم نظام اسلامی است که گام‌هایی عملیاتی برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی پیشنهاد می‌کند. یکی از اصول راهبردی و مهم در این بیانیه توجه به عنصر اخلاق و معنویت است که جزء اهداف و آرمان‌های جدی و اساسی گام دوم انقلاب به شمار می‌آید. مهم‌ترین راهبرد اخلاقی در این بیانیه «عنصر اخلاقی امید» است که می‌تواند زمینه‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری لازم را برای شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی برخاسته از حاکمیت انقلابی و اسلامی، رقم بزند. از دیدگاه مقام معظم رهبری، روحیه امید که در بعد فردی، اجتماعی و حاکمیتی بروز می‌یابد، یک ارزش حیاتی و اثربخش است. ایشان ضمن تبیین امید صادق و کاذب و بیان مصادیق آنها در بیانیه گام دوم، مؤلفه‌ها و شاخصه‌های هر کدام را تشریح و راهکارهایی را برای نهادینه‌سازی این عنصر اخلاقی اثربخش با هدف پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی ارائه می‌کنند که مقاله حاضر عهده‌دار تبیین آنهاست.

واژگان کلیدی

مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم، اخلاق سیاسی، امید صادق، امید کاذب، امیدآفرینی



بیان مسئله

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از جانب مقام معظم رهبری (مدظله) صادر شد، نقطه عطفی در شکل‌گیری تمدن نوین و اصیل اسلامی، بر اساس ظرفیت‌های حکومت دینی در عصر معاصر است که از سال ۵۸ به رهبری حضرت امام خمینی (ره) شکل گرفته است. این بیانیه به عنوان سند پیش‌برنده نظام اسلامی در عرصه‌های مختلف برای رسیدن به آرمان‌های نظام اسلامی پیش روی جوانان مؤمن و انقلابی قرار داده شده است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷). در باب فراز و فرود تمدن‌ها، دیدگاه‌های مختلفی طرح شده است (نجفی، ۱۳۹۳؛ یوکیچی، ۱۳۷۹). برخی مستشرقان و محققان ضمن تعریف و تمجیدهای فراوان از فرهنگ و تمدن اسلامی، آن را امری تاریخی و مربوط به گذشته می‌دانند. از نظر ایشان، فرهنگ به مثابه ارگانیک‌سازی زنده است که فقط دارای یک دور زندگی است. در اصل این دیدگاه یک نگاه تاریخی به مسئله دارد و نیازمند تحلیل بیشتری است.

با این وصف سخن از راه‌های احیای فرهنگ و تمدن اسلامی است؛ بدین معنا که آیا اسلام می‌تواند مجدداً تمدن‌سازی کند یا خیر؟ آنچه می‌توان در دوران معاصر اذعان کرد و باور پژوهندگان عرصه‌های سیاسی و تمدنی نیز به آن معترف است، این است که «بیداری اسلامی امروزه که خود ملهم از بیداری انقلاب اسلامی ایران است، در شرایط زمانی و جهانی کنونی می‌تواند با تکیه بر ظرفیت‌های تمدن‌ساز دهه چهارم حیات جمهوری اسلامی، تقاضا و میل فزاینده موجود در جهان اسلام به سوی تمدن نوین اسلامی را تقویت، تأمین و تحکیم کند» (خرمشاد، ۱۳۹۲: ۱۲۷).

بیانیه گام دوم چشم‌انداز شکل‌گیری چنین تمدنی است که مهم‌ترین عنصر آن فرهنگ است. در برخی دیدگاه‌ها، فرهنگ نقش اساسی در مانایی و پویایی تمدن‌ها دارد تا جایی که برخی معتقدند دولت‌ها پدید می‌آیند و می‌روند، ولی فرهنگ‌ها هرگز نه چون ارگانیک‌پدید می‌آیند و نه چون ارگانیک‌نابود می‌شوند. بر اساس دیدگاه فوق، آنچه از تمدن‌ها بر جای می‌ماند فرهنگ است. شاید بتوان یکی از عناصر مهم شکل‌دهنده تمدن‌ها را فرهنگ دانست تا جایی که برخی تمدن و فرهنگ را مترادف یکدیگر به کار می‌برند (زاهدی، ۱۳۸۴: ۲۶۷-۲۶۸).

اما چه چیز می‌تواند قوام‌بخش فرهنگ در یک تمدن اصیل باشد؟ بر اساس آموزه‌های اسلامی و تعالیم دینی، یکی از عناصر مهم فرهنگ، اخلاق است. در بحث اخلاق نیز



تمدن‌ها مسیری متفاوت را پیموده‌اند و زمینه افول یا ظهور یا تثبیت و استمرار تمدن‌ها را فراهم کرده‌اند. از سوی دیگر باید عناصر اخلاقی پیدایی و پویایی تمدن‌ها را نیز منظور کرد که خود محتاج پژوهشی مستقل است؛ ولی آنچه در برخی مطالعات بیان کرده‌اند این است که چهار رکن و عنصر اصلی تمدن عبارت‌اند از:

۱. پیش‌بینی و احتیاط در امور اقتصادی؛

۲. سازمان سیاسی؛

۳. سنن اخلاقی؛

۴. کوشش در راه معرفت و بسط هنر.

بر این اساس سنن اخلاقی نه تنها در تمدن‌سازی جایگاهی ویژه دارد، بلکه در حوزه‌های دیگر نیز حائز اهمیت است. باری امید به عنوان ظرفیتی عاطفی و اخلاقی که در منابع و متون دینی منعکس شده است، جایگاهی ویژه دارد که باید بدان پرداخت.

بین ویژگی‌های اخلاقی تمدن‌ساز و تمدن‌سوز، عنصر امید و ناامیدی اهمیت دارند. به راستی حقیقت امید چیست و از چه شاخصه‌هایی برخوردار است؟ کدام امید مطلوب و کدام امید نامطلوب است؟ کدام ویژگی‌ها می‌تواند این عنصر اخلاقی را به ظرفیتی تمدن‌ساز و صیانت‌بخش فرهنگ و تمدن تبدیل کند و کدام ویژگی زمینه تمدن‌سوزی را فراهم خواهد آورد؟ در این مقاله با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، به جایگاه و نقش امید در رونق، پویایی و صیانت از تمدن نوین اسلامی که پایه‌های آن در جمهوری اسلامی و همگام با انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته است، خواهیم پرداخت و ضمن تبیین معنای امید و شاخصه‌های امید مطلوب و مذموم، مهم‌ترین راهکارهایی را که مقام معظم رهبری برای امیدآفرینی و دوری از یأس و ترس کاذب پیش روی جوانان نظام اسلامی گشوده‌اند، تبیین خواهیم کرد.

راهبردهای زمینه‌ساز امید به عنوان عنصر پیش‌برنده

مهم‌ترین عنصری که در ایجاد روحیه امید در جوانان و به عنوان راهبرد اساسی مبتنی بر بیانیه گام دوم، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد «مؤلفه‌های معرفتی» است. با کمک این مؤلفه‌های معرفتی، باید تصور و باورهای معرفتی افراد نسبت به وضعیت خود و وضعیت جامعه، به سمت

امیدواری مبتنی بر واقعیت شکل گیرد. مقام معظم رهبری بر اساس چند مؤلفه اساسی، عنصر امید را ارائه و به عنوان یک عنصر اخلاقی مؤثر و عامل انگیزشی کارساز در پیشبرد اهداف انقلاب و نظام اسلامی پیش روی جوانان در گام دوم انقلاب قرار می‌دهند. در این بخش بر اساس آنچه ایشان در بیانیه گام دوم ارائه فرموده‌اند، به تبیین عناصر «امید» می‌پردازیم:

۱. ارزش‌گذاری معرفتی عنصر امید

مهم‌ترین عنصر معرفتی از دید رهبری، ارزش‌گذاری به امید به عنوان یکی از عناصر مهم پیش‌برنده اهداف نظام اسلامی و انقلاب است. در این ارزش‌گذاری، ایشان قبل از بیان گام‌های اساسی در بیانیه آورده‌اند: «اما پیش از همه چیز، نخستین توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷). در این عبارت تعبیر «پیش از همه چیز» گویای تقدم رتبی و ارزشی این ویژگی روحی و اخلاقی است که به عنوان یک عنصر معرفتی باید سرلوحه افکار و اندیشه‌های عاشقان و خادمان انقلاب باشد. می‌توان برای چنین تقدم رتبی راهکارهایی برای افراد و سازمان‌های انقلابی پیشنهاد کرد که در این مقاله مجال طرح آن نیست.

عنصر دیگری که می‌توان از آن ارزش‌گذاری معرفتی امید را برداشت کرد تعبیر «توصیه من» در عبارت فوق است که نشان از ارزش و اهمیت این عنصر معرفتی دارد و مقام معظم رهبری به «امید» به عنوان یکی از هنجارهای معرفتی و اخلاقی، توصیه و سفارش می‌کنند. عنصر سومی که همراه نگاه ارزش‌گذاری در این عبارت به چشم می‌خورد قید «نگاه خوش‌بینانه» به آینده است که به عنوان یک عنصر معرفتی و یک قید توضیحی در کنار امید مطرح شده است. در این عبارت «نگاه خوش‌بینانه» توصیه رهبری به شمار می‌آید که در واقع توصیه به بینش و تصویرسازی معرفت درست از آینده خود و کشور است.

اما روی دیگر این ارزش‌گذاری، نگاه سلبی و فقدان عنصر امید است که ایشان نبود آن را گوشزد می‌کنند: «بدون این کلید اساسی همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت». تعبیر «کلید اساسی همه قفل‌ها» به عنوان یک بار ارزشی، اهمیت و ارزش کلیدی و اساسی عنصر امید را یادآور می‌شود و افراد را متوجه شاه‌کلید گشایش در امور و پیشبرد اهداف انقلاب می‌کند. از طرفی با تبیین سلبی و فقدان این کلید اساسی که با عبارت «هیچ گامی نمی‌توان



برداشت» آمده است، خاطرنشان می‌کنند امید موتور محرک جوامع و به ویژه انقلاب اسلامی و تمدن اسلامی است. در اصل ما با دو نگاه ایجابی و سلبی در نگاه مقام معظم رهبری مواجهیم. در نگاه ایجابی، ویژگی‌های ارزشی امید مطرح می‌شود و در نگاه سلبی، فقدان و نبود این عنصر اساسی و تأثیرات آن به علت بار ارزشی مورد تذکر معرفتی قرار می‌گیرد.

۲. تبیین شاخصه‌های امید صادق و راستین

یکی از آسیب‌های مهم که حرکت ایمانی، اخلاقی و جهادی امت مسلمان و انقلابی را در طول تاریخ دچار مشکل کرده شناخت درست نداشتن از موقعیت‌ها و مطلوب‌های اخلاقی است. باز نشناختن عزت نفس از غرور، باز نشناختن بخشش و اسراف و تبذیر و در هم شدن مرزهای این مفاهیم از لحاظ معرفتی آسیب‌هایی را همراه داشته است. از مفاهیمی که شناخت مرزهای معرفتی و اخلاقی آن می‌تواند مسیر صحیح را پیش پای حرکت‌های انقلابی و دینی قرار دهد، شناخت درست مفهوم و حقیقت امید است؛ از این رو مقام معظم رهبری این عنصر مهم و ارزشمند را مورد مذاقه معرفتی قرار می‌دهند و افراد را بدان رهنمون می‌شوند. البته روح امیدی که در تعالیم اسلامی آمده مبتنی بر رحمت و عنایت الهی است و در جهان‌بینی اسلامی، مؤمنان همواره باید خود را در سایه رحمت الهی بدانند چنانچه آیه شریفه «لَا تَيَاسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ» را «أَيُّ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَتِهِ» معنا کرده‌اند؛ یعنی از رحمت خدا نا امید نشوید» (مجلسی، ۱۳۸۹: ج ۱۰: ۴۶).

معظم له به تبیین معرفتی امید صادق و کاذب می‌پردازند و با این تقسیم از لحاظ معرفتی، شاخصه‌های هر کدام را بیان می‌کنند. ایشان در بیانیه آورده‌اند: «آنچه می‌گوییم یک امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷). در عبارت مذکور، برای تبیین معرفتی امید صادق و کاذب، توضیحاتی داده‌اند که می‌تواند به عنوان شاخص‌های شناخت امید صادق و کاذب مورد توجه قرار گیرد. از این رو ابتدا به شاخص‌های معرفتی امید صادق می‌پردازیم:

یک، امید متکی به واقعیت‌های عینی: ایشان با قید توضیحی «امید متکی به واقعیت‌های عینی» در کنار امید صادق، افراد را به یکی از عناصر مهم اصلاح‌کننده و تقویت‌کننده معرفتی برای امیدآفرینی رهنمون می‌شوند. این مسئله باید بیش از پیش مورد توجه فعالان فرهنگی



و انقلابی باشد. واقعیت‌های عینی همه پیشرفت‌ها و دستاوردهایی است که نظام انقلابی ما بدان رسیده است که رهبری در قسمت اول از بیانیه آن را طرح کرده‌اند. ایشان با شعفی خاص در بیانیه گام دوم از این داشته‌های اخلاقی یاد می‌کنند: «اما انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چلّه پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه وسوسه‌هایی که غیر قابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دوّمین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

دستاوردها و واقعیت‌های عینی که معظم له یادآور می‌شوند در ابعاد علمی، اخلاقی، اقتصادی، فرهنگی و... قابل ارائه است. ایشان در فراز بالا به عنصر کرامت، خودسازی، عدم خیانت به آرمان‌های نظام و مقاومت در برابر وسوسه‌ها که عناصری اخلاقی هستند، اشاره و درود خویش را از اعماق دل نثار «این ملت؛ بر نسلی که آغاز کرد و ادامه داد» می‌کنند. برای نمونه به سرمایه‌های اخلاقی و واقعیت‌هایی که ایشان توجه کرده‌اند، فهرست‌وار اشاره می‌کنیم: همت، اکمال و اتمام تلاش (انقلاب)، صیانت و نگهبانی، عدم خیانت، مقاومت در برابر وساوس، حفظ کرامت و اصالت، خودسازی، امور اخلاقی فطری مثل «آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزّت، عقلانیت، برادری»، روحیه اصلاح‌گری و پذیرش خطا، عدم انفعال و تردید، نقدپذیری، عدم فاصله از ارزش‌ها، عدم تحجر، پای‌بندی به اصول، مرزبندی با رقیبان و دشمنان، قدرتمند در عین مهربانی، با گذشت در عین مظلومیت، عدم افراطی‌گری، برخورداری از منطق اخلاقی در دفاع و جنگ، شجاعت و صراحت در برابر زورگویان، دفاع از مظلومان و مستضعفان، جوانمردی و مروت انقلابی، اقتدار، عبرت‌گیری، ایمان قدرتمند، تاب‌آوری «در برابر خصومت و شقاوت و توطئه و خباثت»، استواری و استقامت، مدیریت جهادی، عزت، اعتماد به نفس ملی بر اساس شعار «ما می‌توانیم».

در مجموع شناخت این سرمایه‌های عینی و یادآوری آنها به نسل جوان می‌تواند زمینه‌های شکل‌گیری امیدواری را برای جوانان و قشرهای مختلف فراهم سازد و ایشان را در ایمان به هدف و پیمودن راه استوار سازد.

یکی از آسیب‌های مهم که متوجه این امید صادق است غفلت از داشته‌های عینی و حقیقی است که انسان را نسبت به واقعیت‌ها نابینا می‌کند و بر کوس ناامیدی می‌زند. غفلت از



جریان انقلابی نیز از مصادیق این آسیب اخلاقی است که در بیانیه گام دوم مورد توجه ایشان قرار گرفته است: «و بدانید که اگر بی‌توجهی به شعارهای انقلاب و غفلت از جریان انقلابی در برهه‌هایی از تاریخ چهل ساله نمی‌بود که متأسفانه بود و خسارت‌بار هم بود بی‌شک دستاوردهای انقلاب از این بسی بیشتر و کشور در مسیر رسیدن به آرمان‌های بزرگ بسی جلوتر بود و بسیاری از مشکلات کنونی وجود نمی‌داشت» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

غفلت از مواهب و ظرفیت‌های کشور، آسیب دیگری است که در بیانیه به آن توجه شده است و می‌تواند مظهر ایجاد ناامیدی و دوری از امید صادق باشد: «نکته مهمی که باید آینده‌سازان در نظر داشته باشند، این است که در کشوری زندگی می‌کنند که از نظر ظرفیت‌های طبیعی و انسانی، کم‌نظیر است و بسیاری از این ظرفیت‌ها با غفلت دست‌اندرکاران تا کنون بی‌استفاده یا کم‌استفاده مانده است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

۳. تبیین شاخصه‌های امید کاذب و فریبنده

آنچه می‌تواند نقطه سقوط هر ملت و امتی باشد خیال‌پردازی و تکیه بر اموری است که پشتوانه عینی و حقیقی ندارد. در اصل امید به آنچه واقعیت ندارد می‌تواند لبه‌پرتگاهی باشد که تمدن‌ها را به افول و نابودی نزدیک می‌کند. این امید واهی زمینه‌ی تحرکی، دلخوشی به وضعیت موجود و یک نوع رویکرد خیالی است. در بستر این روحیه آمادگی‌های لازم برای رویارویی با مسائل و مشکلات کاهش می‌یابد و حکومت‌ها و دولت‌ها در خواب شیرین غفلت فرو خواهند رفت. مقام معظم رهبری به این مسئله در بیانیه گام دوم توجهی ویژه دارند. امید کاذب، دلبستگی و شوق به امری است که دروغین و پوشالی است. این نوع امیدواری سبب غرور و فریب خواهد شد. ایشان پس از بیان امید صادق که همراه با درک واقعیات است و افراد را متوجه وضعیت موجود و داشته‌های عینی می‌کند، امید کاذب را با قید توضیحی «کاذب» و «فریبنده» تشریح می‌کنند. کذب را در لغت به معنای خبر دادن از چیزی خلاف آنچه که هست، معنا کرده‌اند (فراهیدی، بی‌تا؛ راغب، ۱۴۱۹) و در اصطلاح یعنی دروغ گفتن (مصطفوی: ۱۳۶۰) که انواعی دارد مانند دروغ گفتن زبانی، عملی، نسبت دروغ به کسی دادن و چیزی را خلاف واقع نشان دادن. در اصل امید کاذب آمیدی است که انسان را به آنچه غیر واقع است رهنمون می‌کند؛ یعنی امید به آنچه حقیقت و واقعیت ندارد. این نوع دروغ



براساس تعریفی که بیان شد، چیزی را خلاف واقع به انسان می‌نمایاند. مقام معظم رهبری نسبت به این نوع امیدی که انسان را دچار خطا و اشتباه می‌کند، گوشزد می‌کنند؛ زیرا در این صورت متعلق امید چیزی است که واقعیت ندارد و انسان را در وادی آرزو و رؤیا دچار تخدیر و ایستایی می‌کند؛ چون در این جایگاه انسان دچار غرور، خودبینی و عدم نیاز به فعالیت و تکاپو می‌شود و این نوع امید رهنز اندیشه و عمل است. قید دیگری که ایشان از آن یاد می‌کنند «فریبنده» است که لازمه دروغ و کذب است. در اصل انسان به واسطه این امید دچار فریب می‌شود و از واقعیت و حقیقت فاصله می‌گیرد. با این فریب انسان در موقعیتی که باید اقدام مناسب و بهنگامی داشته باشد عمل نمی‌کند؛ بنابراین رهبری نیروی مؤمن، انقلابی و جوانان متعهد را از این نوع امید باز می‌دارند. این نوع امید کاذب در کلام معصوم (ع) نیز منعکس شده است. شخصی به امام صادق (ع) عرض کرد: «عده‌ای از یاران شما مرتکب گناه شده‌اند، اما می‌گویند: «ما امید [به لطف و بخشش خدا] داریم.» امام فرمود: «دروغ می‌گویند. آنان پیرو ما نیستند. گروهی اند که آرزوهای [بی‌پایه] بر آنان غلبه یافته است. هر کس به چیزی امید دارد برای آن کار و فعالیت می‌کند و هر کس از چیزی بترسد از آن فرار می‌کند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۶۸).

ایشان همواره مسئله غفلت را گوشزد می‌کنند و در جایی غفلت از عبرت‌گیری را یادآور می‌شوند و در توصیه به جوانان می‌فرمایند: «برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت. اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

این نوع غفلت‌ها محصول تکیه بر وضعیت موجود و فاصله گرفتن از واقعیت‌هاست. امیدواری بدون پشتوانه که افراد را از داشته‌های واقعی غافل و آنها را دلخوش و سرمست وضعیت موجود می‌سازد به گونه‌ای که هیچ نیازی برای پویایی و اقدام کردن برای کارهای بزرگ در خود احساس نمی‌کنند.

مقام معظم رهبری در ادامه به مرز اخلاقی امیدکاذب و فریبنده نیز اشاره می‌کنند و شاخصه «نومیدی بی‌جا و ترس کاذب» را به عنوان شاخص امید کاذب مطرح می‌کنند. در اصل ایشان معتقدند رهنز امید صادق «نومیدی بی‌جا و ترس کاذب» است که باید مراقب



آن بود؛ زیرا اگر برای پرهیز از امید کاذب به دام ترس و غفلت افتادیم، نمی‌توانیم با توان و قوت به مسیر ادامه دهیم. در اصل مأیوس شدن و ترس کاذب زمینه ناامیدی است و می‌تواند انسان را از حرکت انقلابی و پویا باز دارد.

۴. تبیین معرفتی عوامل و مصادیق ناامیدکننده

شناخت ریشه‌ها و عوامل یک آسیب مقدمه‌ای است برای پیشگیری و درمان یک آسیب اخلاقی. امید که یک نگرش و روحیه اخلاقی است، مبتنی بر عواملی است که ایشان در بیانیه گام دوم آنها را تبیین و در بخش دیگر راهکارهای عملیاتی مواجهه با آن را بیان می‌کنند. در حقیقت یکی از مسائلی که می‌تواند موجب تغییر نگرش و زمینه‌ساز شکل‌گیری امید صادق و دوری از امید کاذب و از طرفی دوری از ترس و ناامیدی شود، توجه به موانع پیش رو و عواملی است که باعث این ناامیدی می‌شود. این عوامل را در بیانیه گام دوم می‌توان به سه گونه عوامل فردی، عوامل خارجی و عوامل داخلی تقسیم کرد.

الف) عوامل فردی

مهم‌ترین عنصری که می‌تواند در مقام اندیشه، احساس و رفتار منشأ امیدواری و ظهور عملی آن شود، خود انسان است. بنابراین توصیه اولیه معظم له به تک‌تک افراد به عنوان انسان‌های آزاده است که نور امید را در وجود خود روشن نگه دارند و البته از دام امید کاذب و ترس و یأس در امان باشند؛ از این رو ایشان عامل فردی را به عنوان مهم‌ترین عنصر مورد اهتمام قرار می‌دهند تا جایی که از ویژگی امیدواری خودشان سخن می‌گویند: «اینجانب همواره از امید کاذب و فریبنده دوری جسته‌ام، اما خود و همه را از نومیدی بی‌جا و ترس کاذب نیز برحذر داشته‌ام و برحذر می‌دارم» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

این روحیه شخصی و صفت اخلاقی باید به عنوان یک ملکه اخلاقی در افراد مؤمن و انقلابی رسوخ کند و پشتیبان آنها به عنوان یک عامل پیش‌برنده باشد. بنابراین اگر شخصی در دام امید کاذب یا یأس و ترس و ناامیدی افتد و بشخصه درون خود از شرایط کشور ناامید و مأیوس باشد یا به غرور و اعتماد به نفس کاذب دست یابد، به عنوان مهم‌ترین عامل ناامیدکننده زمینه افول اجتماعی و انقلابی را فراهم می‌سازد. بر اساس دیدگاه قرآنی، مهم‌ترین



عنصر تأثیرگذار در شکل‌گیری چنین امیدی به ارتباط شخص مؤمن با خداوند وابسته است: «مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»: «کسی که به دیدار خداوند امید دارد [بداند که] اجل [او از سوی] خدا آمدنی است و اوست شنوای دانا» (عنکبوت/۵). این امید که برخاسته از نگاه توحیدی و باور به روز واپسین و جاودانه شدن انسان است باعث ظهور عملکرد مطلوب انسان در همه عرصه‌های مادی و معنوی خواهد شد؛ از این رو قرآن می‌فرماید: «فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا»: «هر کس امید به لقای پروردگارش [روز قیامت] دارد، باید عمل صالح بجای آورد و کسی را در عبادت پروردگارش شریک نسازد» (کهف/۱۱۰).

آنچه مقام معظم رهبری به عنوان خاستگاه امید کاذب معرفی می‌کنند در راستای چنین جهان‌بینی‌ای است.

ب) عوامل خارجی

مقام معظم رهبری یکی از عوامل مهمی را که زمینه شکل‌گیری ناامیدی است، عوامل خارجی می‌داند و در بیانیه گام دوم زمینه‌سازی مستمر این عوامل در طول ۴۰ سال انقلاب را یادآور می‌شوند: «در طول این چهل سال- و اکنون مانند همیشه- سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعال‌ترین برنامه‌های آن، مایوس‌سازی مردم و حتی مسئولان و مدیران ما از آینده است» (متن بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

مقام معظم رهبری به روش و مصادیق این حربه دشمن در ایجاد ناامیدی توجه نشان می‌دهند که شناخت این حربه‌ها و ابزار امکاناتی دشمن می‌تواند زمینه مواجهه درست و مدبرانه را برای نهادهای انقلابی و جوانان مؤمن فراهم آورد. ایشان مصادیق و ابزارهایی مثل «خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسنات بزرگ» را از روش‌ها و امکانات دشمن در این زمینه می‌دانند و معتقدند این حربه‌ها و برنامه‌ها به شکل مستمر از سوی دشمنان به ملت ایران سرازیر می‌شود. از طرفی ایشان مهم‌ترین ابزار انتقال این برنامه‌ها و سیاست‌های ناامیدکننده را ابزار رسانه می‌دانند و معتقدند این روش‌ها «برنامه همیشگی هزاران رسانه صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان ملت ایران است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).



در بخش‌های دیگر بیانیه نیز به این حربه در ایجاد نگرش منفی و ایجاد حس ناامیدی اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «دشمنان انقلاب با انگیزه‌ای قوی، تحریف و دروغ‌پردازی درباره گذشته و حتی زمان حال را دنبال می‌کنند و از پول و همه ابزارها برای آن بهره می‌گیرند. رهنمان فکر و عقیده و آگاهی بسیارند؛ حقیقت را از دشمن و پیاده‌نظامش نمی‌توان شنید» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

ج) عوامل داخلی

عوامل دیگری که ایشان پس از عوامل خارجی و رسانه‌ای دشمن بیان می‌کنند عوامل داخلی است که همواره مردم را نسبت به آینده روشن نظام و انقلاب بدبین می‌کنند و روحیه ناامیدی را در قشرهای مختلف گسترش می‌دهند. ایشان در بیانیه گام دوم عوامل داخلی را دنباله‌های عوامل خارجی در کشور می‌دانند و معتقدند آزادی‌ای که در کشور برای آنها فراهم شده زمینه شکل‌گیری چنین شرایطی را ایجاد کرده است. در این زمینه در بیانیه گام دوم آمده است: «و البته دنباله‌های آنان در داخل کشور نیز قابل مشاهده‌اند که با استفاده از آزادی‌ها در خدمت دشمن حرکت می‌کنند» (۱۳۹۷).

راهکارهای ایجاد و تقویت امید در گام دوم انقلاب

اما مهم‌ترین بخش بیانیه گام دوم در باب امید، توصیه و سفارش رهبری در چگونگی تحقق روحیه امیدواری است که آن را به جوانان توصیه می‌کنند و البته از فرازهای دیگر می‌توان آن را استخراج کرد و به عنوان چراغ راه نهادهای انقلابی و جریان‌های دلسوز نظام اسلامی می‌تواند مورد برنامه‌ریزی و آموزش قرار گیرد که به مهم‌ترین آنها اشاره می‌کنیم. ایشان بر اساس دو راهبرد ایجابی و سلبی مسیر امید را به روی جوانان می‌گشاید و توصیه‌هایی را مطرح می‌کنند:

ترسیم و تبیین نشانه‌های امیدبخش

ایشان مهم‌ترین عنصری را که می‌تواند به عنوان یک راهکار ارزشمند موجب تقویت روحیه امید شود، توجه به آثار و نشانه‌های امیدبخش در نظام اسلامی و ارکان و ابعاد انقلاب اسلامی می‌دانند که بخشی از آن گذشت. معظم له در این باب فرموده‌اند: «نشانه‌های امیدبخش - که به برخی از آنها اشاره شد- در برابر چشم شماست.»

ایشان پس از بیان کلی نشانه‌ها، به برخی مصادیق مهم که گاه افراد در مواجهه با آن دچار ناامیدی می‌شوند، اشاره می‌کنند: «رویش‌های انقلاب بسی فراتر از ریزش‌هاست و دست و دل‌های امین و خدمتگزار، به مراتب بیشتر از مفسدان و خائنان و کیسه‌دوختگان است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

در ادامه نمود بیرونی و توجه دنیا به نوع عملکرد انقلاب و دستاوردهای نظام اسلامی را به عنوان یکی از نشانه‌های مهم امیدبخش طرح می‌کنند و می‌گویند: «دنیا به جوان ایرانی و پایداری ایرانی و ابتکارهای ایرانی، در بسیاری از عرصه‌ها با چشم تکریم و احترام می‌نگرد» (همان، ۱۳۹۷).

به نظر می‌رسد مبتنی بر همین توصیه‌ی مقام معظم رهبری می‌توان ضمن بیان آثار و پیشرفت‌های صورت گرفته، انعکاس پیشرفت‌ها و دستاوردهای مادی و معنوی نظام اسلامی در نگاه جهانی را به عنوان یکی از راهکارهای تقویت روحیه امید پی گرفت و برای آن برنامه‌ریزی کرد.

- شکستن محاصره تبلیغاتی دشمن: دومین عنصر برای پیشگیری از ناامیدی و تقویت روحیه امید، قطع دست افرادی است که با محاصره تبلیغاتی زمینه‌های ناامیدی را ایجاد می‌کنند. ایشان معتقدند جوانان مؤمن و انقلابی باید در این زمینه پیشگام باشند.

- کاشتن نهال امید در خود و دیگران: این راهکار ناظر به همت شخصی و اخلاق فردی است که جوانان مؤمن و انقلابی برای شکل‌گیری امیدواری به نظام و انقلاب اسلامی و آینده روشن جهان اسلام هرکدام مسئولانه نسبت به ایجاد روحیه امیدواری در خود و دیگران تلاش کنند. قطعاً این خود نیازمند برنامه و الگوی متناسبی است که می‌تواند پیش روی جوانان مؤمن و متعهد قرار گیرد.

- پرهیز از ترس و ناامیدی: نگرانی و ترس از شرایط یکی از مشکلات پیش روی جوانان است به خصوص اگر نسبت به آینده و وضعیت جهان اسلام، به ویژه انقلاب اسلامی، دچار نگرانی و یأس شوند. ایشان با این توصیه هشدار می‌دهند که جوانان باید از این نوع ترس و یأس پرهیز و روحیه امید را در خود حفظ کنند.

- قدرشناسی از خود: قدرشناسی از خود به معنای شناخت ارزش‌های وجودی افراد است. این قدرشناسی از خود هم شامل افراد می‌شود و هم قدرشناسی از آنچه به عنوان نظام



اسلامی و حکومت دینی به صورت امانت در اختیار ماست. این دو وجه از قدرشناسی زمینه عزت نفس و عدم شکل‌گیری یأس را در افراد ایجاد می‌کند. ارزش قائل شدن برای خود به منزله غرور یا تکبر نیست، بلکه نوعی خودباوری و اعتماد به داشته‌هایی است که خدا به جوانان مؤمن و انقلابی و نظام اسلامی عطا کرده است.

- **اتکا به قوت خدادادی:** یکی از راهکارهای پرهیز از ناامیدی اتکا به قدرت و قوتی است که افراد از آن برخوردارند. این اتکا می‌تواند علمی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، امنیتی و نظامی باشد. ما بیش از گذشته باید به این داشته‌های موجود در کشور و نظام تکیه کنیم و از آن بهره‌مند شویم. این اتکا می‌تواند روحیه امید را در ما تقویت کند.

- **تلاش برای آینده:** تلاش برای آینده به معنای عدم رضایت و کفایت نسبت به وضعیت موجود است. جوانان مؤمن و متعهد در گام دوم انقلاب اسلامی نباید از وضعیت موجود در عرصه‌های مختلف علمی، سیاسی، فرهنگی، نظامی و سایر عرصه‌های نظام اسلامی راضی باشند، بلکه باید برای تحقق آینده درخشان نظام اسلامی و الگو شدن در منطقه و جهان تلاش کنند و دچار عافیت‌طلبی و سهل‌انگاری در وظیفه نشوند.

- **حماسه‌آفرینی:** حماسه را به «دلیری و شجاعت» معنا کرده‌اند (معین، ۱۳۸۶: ذیل واژه). برخی نیز آن را امری افتخارآمیز که از روی شجاعت، مهارت، و شایستگی انجام شده باشد می‌دانند (عمید، ۱۳۷۵: ذیل واژه). در کلام مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم، حماسه‌آفرینی به عنوان یکی از عوامل مهم امیدآفرینی به جوانان توصیه شده است. حماسه‌آفرینی که نتیجه جهاد و مجاهدت در همه عرصه‌هاست می‌تواند زمینه امیدواری ملت و قشرهای مختلف را فراهم آورد. موفقیت‌های کلان و افتخارآمیزی که در عرصه‌های نظامی مثل توان موشکی و لجستیکی، حماسه‌های علمی، فرهنگی و ورزشی صورت می‌گیرد، می‌تواند به شکل‌گیری امید صادق و رخت بربستن یأس و ناامیدی و ترس کاذب کمک کند و جوانان مؤمن باید در اندیشه و دل خود به این حماسه‌آفرینی‌ها بپردازند.



نتیجه‌گیری

بیانیه گام دوم انقلاب زمینه شکل‌گیری تحولی جدید در پیشبرد اهداف عالی نظام اسلامی است. عنصر امید به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر پیش‌برنده می‌تواند موجب حرکت نیروی انسانی جوان و مؤمن به سمت این اهداف شود. شناخت این ظرفیت بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری که مبتنی بر ارزش‌گذاری این اصل اخلاقی مهم و بیان مصادیق امید کاذب و صادق و تبیین عوامل شکل‌گیری ترس، یأس و ناامیدی صورت گرفته است، می‌تواند در بعد شناختی و انگیزشی نیروهای مؤمن و متعهد نظام کارگشا باشد. ایشان ضمن آسیب‌شناسی این مسئله راهکارهایی را برای شکل‌گیری امید صادق و پرهیز از ناامیدی و یأس ارائه می‌دهند و جوانان را به این ظرفیت عظیم اخلاقی توصیه می‌کنند.



منابع

- قرآن کریم

- نهج البلاغه

- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷)، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

- راغب اصفهانی، ابی القاسم الحسن (۱۴۱۹ق)، المفردات فی غریب القرآن، دمشق- بیروت: انتشار دار العلم الدار الشامیه.

- عمید، حسن (۱۳۷۵)، فرهنگ عمید، تهران: امیرکبیر.

- فراهیدی، خلیل بن احمد (بی‌تا)، العین، ج ۲، ح ۵، انتشارات هجرت.

- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی (اصول، روضه، فروع)، تصحیح علی‌اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الإسلامی.

- کولب، ویلیام (۱۳۸۴)، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه محمد جواد زاهدی، تهران: نشر مازیار.

- مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۹)، مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول علیهم السلام، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

- معین، محمد (۱۳۸۶)، فرهنگ معین، تهران: نشر زرین.

- نجفی، موسی (۱۳۹۳)، نظریه تمدن جدید اسلامی: فلسفه تکامل تمدن اسلامی و جوهر

افول یابنده تمدن غرب، تهران: آرما.

- یوکیچی، فوکوتساوا (۱۳۷۹)، نظریه‌های تمدن، به اهتمام چنگیز پهلوان، تهران: نشر گیو.



